

вищу або середню спеціальну освіту, хоча часом представники середнього класу можуть мати лише загальну середню освіту (деякі приватні підприємці, продавці, офісні працівники).

2) економічні, політичні погляди та громадянська позиція. Відповідно до вчення Аристотеля, «середні люди» повинні відрізнитися помірковою громадянською позицією, спрямованою на збереження миру, забезпечення економічного процвітання, дотримання принципів демократії та справедливості [1]. Це підтверджують соціологічні дослідження, котрі зокрема підтверджують, що саме середній клас був рушійною силою мирної Помаранчевої революції. Ці люди, серед пересічних українців більш або менш незалежні фінансово, найбільшою мірою підтримали революцію як своєю особистою участю, інтелектуальним капіталом й технологіями, так і фінансово [12; с. 70].

IV. Висновки. Аналізуючи та оцінюючи перелічені критерії визначення частки середнього класу в суспільстві можна зробити висновок, що жоден з критеріїв сам по собі є недостатнім для визначення середнього класу. Досі серед багатьох науковців у всьому світі точаться суперечки щодо критеріїв віднесення громадян до середнього класу. Під час проведення дослідження необхідно враховувати усі вищезазначені критерії та їх значущість.

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4 – 830 с.

2. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 39 т. / К. Маркс. – 2 изд. – М.: Политиздат, 1958. – Т. 10. – 826 с.

3. Маркс К. Теории прибавочной стоимости. (4-й том «Капитала»). / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1978. – Ч. 2. – 343 с.

4. Вебер М. Основные понятия стратификации. / М. Вебер. // Социс. – 1994. – № 5. – С. 147–156.

5. Гидденс Э. Социология. / Э. Гидденс. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 632 с.

6. Room for Debate: Who Should Be the Judge of Middle Class? – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2010/12/22/what-does-middle-class-mean-today/who-should-be-the-judge-of-middle-class>

7. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальної структурі суспільства. / М. Міщенко. // Національна безпека і оборона. ? 2008. ? № 7. – С. 5-11.

8. Затверджено показник середньої зарплатної плати за грудень 2010 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=169372&cat_id=95535

9. Середня зарплата за 2010 рік в Україні підвищилась на 99,9 доларів США – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mojazarplata.com.ua/ua/main/news/serednja-zarplata-za-2010-r456k-v-ukran456-pr456dvischilasq-na-99-9-dolar456v-ssha>

10. Симончук О. В. Середній клас у соціальній структурі українського суспільства. / О. В. Симончук. // Структурні виміри сучасного суспільства: навчальний посібник / за ред. С. Макеєва. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 209 – 243.

11. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии / под ред. С. Макеєва. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – 258 с.

12. Симончук О. В. Помаранчева революція – повстання середнього класу? ТАК! За даними моніторингу. / О. В. Симончук. // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін. – К.: Інститут соціології НАН України, 2005. – С. 62–71.

The historical aspect of development of concept «middle class» is considered in this work with using the basic labours of domestic and foreign scientists. The criteria of middle class determination of society are grouped and well-organized. The high-quality estimation is given to afore-mentioned criteria, and indicated on their importance during organizing of demographic researches.

УДК 631.11:323.325

Брус А. В.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПРИКАРПАТТЯ

Проаналізовано сучасний стан фермерських господарств. Висвітлено роль фермерства в розвитку агропромислового комплексу Івано-Франківської області. З'ясовано основні причини його незадовільного розвитку в правовому, соціальному та економічному полі. Визначено заходи, які необхідно здійснити на регіональному та державному рівні для соціально-економічної модернізації фермерства.

Ключові слова: фермерські господарства, земельна площа, фінансова підтримка, ціновий диспаритет, передумови розвитку фермерства, кредитна лінія, кооперація, нормативно-правові акти, продовольча безпека.

I. Вступ. Процеси трансформації аграрного сектора економіки впливають на розвиток усіх організаційно-правових форм господарю-

вання. Серед них важливе місце посідають фермерські господарства. У системі заходів з реформування земельних і майнових відносин особлива роль і місце належить формуванню та становленню фермерських господарств, які є рівноправною формою виробництва поряд із державними, кооперативними, господарськими товариствами, орендними та іншими підприємствами й організаціями. Динамічні зміни та проблемний стан підприємств галузі потребують систематичного моніторингу. Значний внесок у дослідження діяльності фермерських господарств зробили А. І. Александрова [1], О. Ю. Амосов [2], З. Артимяк [3], Я. П. Березівський [4] В. П. Вантух [5], М. В. Вишиванюк [6], В. П. Горьовий [7], Л. Б. Гнатишин [8], Ю. Е. Губені [9], О. М. Кордоба [10], В. В. Липчук [11], П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник [12], П. Т. Саблук [13] та ін. Науковими дослідженнями охоплено більшість питань, що стосуються функціонування сільськогосподарських підприємств, однак аналіз пореформеного розвитку фермерства на регіональному рівні потребує більш детального вивчення.

II. Постановка завдання: За історично короткий період в аграрному секторі відбулися докорінні соціально-економічні зміни, які зумовили перехід до принципово нових виробничо-господарських відносин на селі. Актуальність дослідження та наявність теоретичних і практичних проблем, що стосуються стану й розвитку фермерських господарств Прикарпаття, обумовили мету даної роботи. Для її досягнення було проаналізовано стан та динаміку розвитку кращих фермерських господарств регіону; виявлено проблеми їх функціонування на регіональному та державному рівнях, які потребують змін у правовому, фінансовому та соціальному полі. Вищезазначені завдання зумовили застосування наступних методів наукового дослідження: порівняння, деталізації, синтезу та аналізу, обробки статистичних даних.

III. Результати. Процес створення фермерських господарств в області розпочався в 1990 р. Вже наприкінці 1991 р. їх нараховувалось 159, а в даний час зареєстровано 556 господарств, які мають у своєму користуванні 25,5 тис. га сільськогосподарських угідь, в тому числі 23,9 тис. га ріллі, що становить у середньому 46 і 43 га на одне господарство відповідно.

Найбільша питома вага (21,4 %) господарств, які мають у своєму користуванні 5-10 га

сільськогосподарських угідь. У той же час 72 % угідь знаходяться в підприємствах із площею від 100 га і більше [12, с. 22-23].

Більшість фермерських господарств залишаються в даний час дрібноземельними. Найменші за розмірами угідь фермерські господарства Рожнятівського, Косівського, Верховинського, Надвірнянського й Долинського районів: на одне припадає в середньому 8,6-11,8 га сільськогосподарських угідь, що зумовлено зональними особливостями, оскільки зазначені райони розміщені в гірській і передгірській зонах Карпат.

Аналіз динаміки розвитку фермерських господарств за 2009-2011 рр. свідчить, що їх розмір за площею земельних угідь має тенденцію до зростання. В даний час вони створюються в основному, на умовах оренди у власників земельних паїв, оскільки землі запасу й резервного фонду в більшості сільських рад вичерпані.

Більшість фермерів спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, і в першу чергу – зерна. В загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства продукція рослинництва становить 79 %, тваринництва – 21 % [13].

Питома вага фермерських господарств у виробництві аграрної продукції всіма сільськогосподарськими підприємствами в останні три роки коливається в межах 7-10 %. Рентабельність її випуску у фермерів становить 10,9 %, в тому числі рослинництва – 16,7 %, а тваринництво збиткове – 6,9 % [14].

Незважаючи на складні економічні умови, спричинені як об'єктивними так і суб'єктивними факторами, низка фермерів працює стабільно й ефективно.

Фермерське господарство "Прометей" Коломийського району створено в 1999 р. В даний час воно обробляє 4,0 тис. га землі, в основному орендовані площі власників земельних паїв Коломийського та Снятинського районів; спеціалізується на розвитку тваринництва. Ферма отримала статус племрепродуктора з вирощування абердино-ангуської породи великої рогатої худоби (ВРХ). Середньорічне поголів'я ВРХ становить 250 голів, свиней – 400 голів, середньодобові прирости великої рогатої худоби – 600-800 гр. На постійній основі в господарстві працює 74 особи. Вчасно, у встановлені договором терміни, виплачується орендна плата в розмірах, визначених діючим законодавством.

Фермерське господарство “Персей-Агро” Тисменицького району засновано в 2006 р. Має у своєму користуванні 1264 га угідь, наявними технічними засобами виконує всі технологічні операції на закріпленій площі, надає послуги з обробітку землі й збирання врожаю. В господарстві працює млин потужністю 15 т на добу, пекарня потужністю 3,0 тис. шт. хлібобулочних виробів на добу. На постійній основі в ньому працює 32 особи.

Упродовж 2009-2011 рр. спостерігається зниження темпів створення фермерських господарств, що пов'язано з невирішеними в законодавчому порядку питаннями, пов'язаними із диспаритетом цін на основні види сільськогосподарської та промислової продукції, яка надходить на село, недоліками в кредитуванні галузі, недостатньою державною підтримкою.

Господарства будь-якої форми власності, які мають високі виробничі показники, одержують від своєї діяльності збитки або ледве зводять кінці з кінцями. Якщо в 2000 р. за одну продану тонну пшениці III класу можна було придбати 500 кг дизельного палива, то в 2010 р. – 170 кг, аміачної селітри – відповідно 2010 кг і 530 кг, нітроаммофоски – 790 кг і 360 кг. Для придбання трактора МТЗ – 82 в 2000 р. достатньо було 65 т пшениці, а в 2010 р. – 120 т.

Подібна ситуація і в питанні кредитної політики. У 1999-2000 рр. процентні ставки комерційних банків за користування кредитами перевищували облікову ставку Національного банку на 30 %, а в 2010 р. – в 2,5-3,0 рази.

Саме внаслідок поглиблення цінового диспаритету та недосконалості кредитної системи сільськогосподарські товаровиробники втрачають значні кошти і зазнають збитків.

Для надання підтримки й допомоги фермерським господарствам Кабінет Міністрів України розпорядженням № 83-р. від 27 червня 1991 р. створив Український державний фонд підтримки фермерських господарств, а в 1992 р. створив обласні відділення фонду, головним завданням яких є реалізація державної політики з підтримки фермерства, забезпечення стабільних фінансових умов для формування ефективного приватного сектора економіки.

За час діяльності обласного відділення фонду виконана певна робота з організації та розвитку фермерських господарств на Прикарпатті.

Протягом 1997-2010 рр. 6 фермерським господарствам оплачено виготовлення проектів

відведення земельних ділянок на суму 51,4 тис. грн., 21-му – сплачено 90,1 тис. грн. процентних ставок за користування кредитами банків, 188 господарствам надано пільгових кредитів на суму 2,7 млн. грн. та 50 отримали часткову компенсацію за придбану сільськогосподарську техніку та будівництво тваринницьких приміщень на загальну суму 2,4 млн. грн.

Проте, незважаючи на державну підтримку, фермерські господарства відчувають значні фінансові труднощі. За мінімальними розрахунками для придбання техніки, паливо-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин фермерським господарствам області щорічно необхідно не менше 4 млн. грн., тобто потреба задовольняється на 10-15 %.

Низка фермерів припинила свою діяльність: вони зняті з обліку в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України. Це, насамперед, дрібноземельні господарства, які не в змозі забезпечити розширене відтворення виробництва, деякі з них визнано банкрутами, що зумовлено, в основному, економічною ситуацією в аграрному секторі економіки. Такі господарства не конкурентоспроможні й не можуть налагодити виробництво на оптимальному технологічному рівні (сівозміни, застосування новітніх прогресивних технологій, досягнень науки й передової практики).

Оперативного вирішення потребують питання довготермінового пільгового кредитування. Неконтрольованість цінової політики в реалізації сільськогосподарської продукції, непомірне підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, відсутність вираженої фінансово-кредитної політики, запізнення з формуванням інфраструктури аграрного ринку, малоефективна страхова діяльність – усі ці та інші причини породжують несприятливі умови для функціонування сільськогосподарського товаровиробника, в тому числі й для розвитку фермерства.

Низка проблем потребують вирішення як на регіональному, так і на державному рівнях, зокрема:

- надання земельних ділянок для створення фермерських господарств оптимального розміру, з урахуванням природно-кліматичних умов та спеціалізації виробництва;

- прийняття на державному рівні нормативних документів, які б регламентували і закріплювали пропорційність між вартістю й цінами на основні види продукції сільського господарства та промисловості (міндобрива, сільсько-

господарська техніка, паливо-мастильні матеріали тощо);

– вирішення проблеми переведення дрібно-земельних фермерських господарств в особисті селянські господарства, що найбільш відповідатиме формі та змісту їх діяльності;

– відкриття пільгової кредитної лінії для новостворених фермерських господарств, в яких відсутній будь-який ресурсний потенціал;

– регулювання процентних ставок комерційних банків за користування кредитами, в залежності від облікової ставки Національного банку, з урахуванням відповідних положень у кредитних договорах, укладених із банками сільськогосподарськими товаровиробниками;

– будівництво об'єктів соціально-культурного й побутового призначення для сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі фермерів, за рахунок власних коштів (доріг, газопроводів, мереж електро-й водопостачання і т. д.), які, згідно із діючим законодавством повинні бути відшкодовані за рахунок державного бюджету. В області ця сума складає понад 13 млн. грн., в тому числі у фермерських господарствах – 670 тис. грн. Ця проблема не вирішується більше 10 років;

– запровадження чіткої системи підготовки й перепідготовки кадрів в середніх і вищих навчальних закладах та на спеціалізованих курсах підвищення професійної кваліфікації.

Фермери не мають достатніх знань з питань прогресивних технологій, фінансової діяльності, обліку і звітності, оподаткування, земельних відносин, діючих законодавчих і нормативних документів.

Важливим напрямом становлення фермерства є розвиток обслуговуючої і кредитної кооперації. Існує потреба в залученні фермерів до членства в кооперативах, активізації їх участі в роботі кредитних спілок, агроторгових домів, а також в організації при сільських громадах кооперативів з обробітку землі, заготівлі й реалізації продукції, спільного використання техніки, матеріально-технічного постачання, ветеринарного обслуговування, надання консультаційних і дорадчих послуг.

Потребує вдосконалення механізм надання фінансової підтримки фермерським господарствам, в частині скорочення кількості документів для отримання допомоги та спрощення її процедури.

З цього приводу слід констатувати, що прийнята постанова Кабінету Міністрів України від

21 березня 2011 р. № 282 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам” не тільки не спрощує процедуру отримання надання коштів, але й ускладнює її, нівелює роль і значення регіональних органів у них, призводить до надмірної та безпідставної централізації механізмів надання допомоги та затягування термінів одержання фермерськими господарствами фінансових надходжень.

IV. Висновки. Враховуючи зональні особливості сільськогосподарського виробництва на різних територіях Прикарпаття, справедливо було би внести зміни до порядку розподілу фінансової підтримки на поворотній основі і здійснювати її з врахуванням двох показників – кількості фермерських господарств та обсягу валової продукції сільського господарства з 1 га сільськогосподарських угідь (показник, який враховує інтенсивність використання землі).

Неоднорідні й різноманітні умови Прикарпаття (кліматичні, рельєфні, ґрунтові, демографічні та ін.) зумовлюють потребу в індивідуальному підході до проблем формування і становлення фермерських господарств.

Продовольча безпека країни та успішна діяльність її економіки залежать від рівня розвитку сільськогосподарського виробництва, тому воно повинно стати національним пріоритетом та стратегічним напрямом роботи як господарників, так і органів влади й місцевого самоврядування.

1. *Александрова А.І* Екологічні проблеми функціонування фермерських господарств / А.І. Александрова // *Наук. вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького*. – Т. 1 – № 1 (36). – 2008. – С. 3-6.

2. *Амосов О.Ю.* Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері / О.Ю. Амосов // *Агросвіт*. – 2008. – № 8. – С. 46-51.

3. *Артимяк З.* Фермерство Львівщини: проблеми становлення і розвитку / З. Артимяк // *Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК*. – 2001. – № 8. – С. 462-468.

4. *Березівський Я.П.* Фермерське господарство пореформеного періоду: реалії і перспективи розвитку / Я. П. Березівський // *Наук. вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. – Т. 9 – № 4 (35). Ч. 2. – 2007. – С. 27-33.

5. *Вантух В.П.* Формування системи державної підтримки розвитку фермерства в зарубіжних країнах / В. П. Вантух // *Економіка АПК*. – 2005. – № 12. – С. 123-128.

6. Вишиванюк М.В. Новий етап розвитку аграрної реформи в області / М. В. Вишиванюк. – Івано-Франківськ: Плай, 2001 – 218 с.

7. Горьовий В. В. Фермерство України / В. В. Горьовий. – К.: НДС “Інститут аграрної економіки”, 2007. – 496 с.

8. Липчук В.В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку / В.В. Липчук, Л. Б. Гнатишин, О. М. Кордоба. – Львів, 2010. – 236 с.

9. Губені Ю. Е. Фермер в середовищі агробізнесу / Ю. Е. Губені // День. – 2008. – 27 черв.

10. Макаренко П.М. Фермерські господарства України – до 20-річного ювілею / П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 16-24.

11. Саблук П. Т. Передумови і фактори розвитку фермерства в Україні / П. Т. Саблук, В. Я. Мессель-Веселяк // Вісник аграрної науки. – 1993. – № 2. – С. 3-13.

12. Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-

Франківської області у 2005-2010 роках і на період до 2015 року. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 80 с.

13. Валова продукція сільського господарства Івано-Франківської області за 2009 рік (у порівнянних цінах 2005 р.) : Стат. зб. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2010. – 51 с.

14. Сільське господарство Івано-Франківщини: Стат. зб. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2010. – 332 с.

The analyses of modern state of the farmer's economies is performed. The role of farming in the development of agro- produced complex in Ivano-Frankivsk region is highlighted. The main reasons of unsatisfied state of agroformings development in legal social and economical field are clarified. The measures which should be one on the regional and state level for the modernization of socio- economic state of farming are determined.